

ERKEN ÇOCUKLUK GELİŞİMİNDE EV MERKEZLİ EĞİTİM

Dr. Sevda BEKMAN*

GİRİŞ

Son yıllarda erken çocukluk gelişiminin önemi ve eğitim programlarının olumlu etkileri üzerinde görüş birliği artmıştır. Özellikle de sosyal ve ekonomik açılardan elverişsiz şartlardan gelen çocukların erken destek programlarından uzun süreli etkilendikleri bir gerçektir (Woodhead, 1985; Clement, et. al. 1984). Bu konuda pek çok ülkede etkin adımlar atılmaya başlanmıştır.

Eğitim sisteminde destek programları "erken çevresel deneyim" ve "ekolojik" model paradigmalarından etkilenmektedir (Rappaport, 1977). Erken çevresel deneyim modelinde çocuğun, çevresiyle ilişki içinde ve etkin olması gerektiği kabul olunur. Bu yaklaşım erken çocukluk dönemindeki gelişimsel problemlerin kaynağının kişiden değil de çevreden kaynaklandığını öne sürer. Gelişim, kişi ile çevresinin bir etkileşimidir. Burada iki farklı varsayım vardır.

Bunlardan birincisi çocuğun yeteneklerini çevresiyle ilişkisi sonunda edindiği deneyimlerle kazandığıdır. Eğer çevresinde sosyal, fiziksel, zihinsel uyaranlar yoksa veya yetersizse, beklenen algı, motor, sosyal ve bilişsel yeteneklerini geliştiremez ve yaşlılarından da daha düşük edim gösterir. Bu görüşe göre elverişsiz şartlardan gelen çocuklar çevrelerinde gerekli uyarılara sahip değildirler.

İkinci varsayım ise, elverişsiz şartlarda yetişen çocukların kültürel açıdan da yetersiz kaldıklarıdır. Bu çevrede büyüyen çocuklar farklı bir sosyal çevreden gelirler ailelerinin tutumları da farklıdır. Bu çevrede yetişen çocuklar yaşadıkları kültürün değerlerini doğru ve yeterli olarak edinemeyecektir. Çünkü çevreleri bunun edinilmesi için yetersizdir. Bu da yetersiz gelişimlerinin temelini oluşturacaktır.

Erken çevresel deneyim modelinde amaç çocuklara erken dönemde destek sağlayabilmek ve bu yetersiz ortamların sonuçlarını ve dolayısıyla okuldaki başarısızlıkları giderebilmektir.

*Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Görevlisi.

Ekolojik model ise esas olarak kişilerin sosyal sistemlere uyumu ve mevcut kaynakların kullanımını ele alır. Bu modelde üç sosyalizasyon ortamının (aile, arkadaş çevresi ve eğitim sistemi) kişinin gelişimindeki önemi üstünde durulur. Sosyalizasyonun iyi bir şekilde sağlanması için bu üç sistemin birbiriyle bağlantılı bir şekilde işlemesi gerekmektedir. Bunun elverişsiz şartlardan gelen çocuklar için geçerli olduğu söylenemez. İşte önemli olan bu bağlantının sağlanabilmesi için elverişsiz şartlardan gelen çocukların problemlerle başa çıkma stratejilerini değiştirmeyi öğrenmesi ve bazı zamanlarda bir sistemin gereklerini yerine getirmeyi, bir diğeri yerine ertelemek zorunda kalabilmeyi öğrenmeleridir. Bu yaklaşım farklı çevrelerden gelenlerin farklılıklarını destekleyen bir görüş açısı getirir. Amaç grubun deneyimlerinin, güçlü yanlarının ve yeteneklerinin anlaşılması ve onların eğitim sistemine uyum sağlamalarına çalışmak yerine, eğitim sistemini onlara uyarlamaya çalışmaktır. Var olan okul sistemi onların bu ortama uymalarını beklediğinden ve onları sistem dışı bıraktığından bu paradigmanın toplum tarafından benimsenmesinin sağlanması ancak toplumu temel alan bir sosyal hareketi gerektirmektedir. Erken destek programları birincil önleyici programlara iyi bir örnektir. Bu tür programlar kişileri değil toplumları amaçlar. Önemli olan bir toplumda mevcut risk faktörünü belirlemek ve onu önleyerek azaltmaktır. Bu eğitim ya da danışma yoluyla sağlanır. Birincil önleyici programlarda önemli olan ilkin toplumun yaşam stresiyle başa çıkabilme yollarını iyi ve kötü yönde etkileyen çevresel faktörleri belirlemektir. Toplumun tüm bireylerinin fiziksel, psiko-sosyal ve sosyo-kültürel gereksinimleri karşılanıyorsa ve bireyler sağlıklı ilişkiler kurabiliyorsa, yaşamın temel rahatsızlıklarıyla başa çıkabilirler (Caplan, 1970). Bu ihtiyaçlar aile, arkadaş, okul ve iş çevreleri tarafından karşılanır. İşte erken destek programları elverişsiz şartlardan gelen çocukların çevrelerinde olumsuz etkileri önleyici ya da bunlarla başa çıkıcı amaçlar güderler. Yukarıda belirtildiği gibi bazı programlar bu elverişsiz şartların nedeninin çocuğun yakın çevresinden kaynaklandığını savunurken bazıları da bunun çocuğun içinde bulunduğu sistemlerin onunla uyum içinde olmadığını savunur. Her ikisinde de amaç çocuğun ilerideki yaşamında sağlıklı, başarılı ve uyumlu olmasıdır. Bunun için ya çevre destelenerek çocuğa bu imkân sağlanır ya da sistemler çocuğu uyum sağlar.

Kişilerin yaşamları gereksinmelerinin karşılanması yanında bir de yaşadıkları krizlerle başa çıkabilme yeteneklerine de bağlıdır (Caplan, 1964). Caplan'a göre kişiler yaşamlarında iki tür kriz yaşarlar, gelişimsel ve raslantısal. Gelişimsel kriz, normal büyüme sürecinin geçiş dönemlerinde ortaya çıkar. Raslantısal kriz ise insan yaşamında hiç bek-

lenmedik zamanlarda ortaya çıkar ve yaşam stresinin bir sonucudur.

Kriz dönemleri bireylerin yaşantılarında önemlidir. Çünkü kriz başarıyla atlatılıyorsa yeni bakış açılarına ve gelecek krizlerle daha iyi başa çıkabilme yollarına olanak sağlar. Eğer bu dönem başarısız olursa kişi gelecekte de daha az başarılı olacaktır. Birincil önleyici programlar bireylerin krizlerle başa çıkabilme yollarını öğrenmelerine de yardımcı olan bir yaklaşımdır (Caplan, 1970).

Birincil önleyici programlarda gereksinimleri karşılamayı ve krizle başa çıkmayı amaçlayan iki yaklaşımdan bahsedebiliriz. Birinci yaklaşım organizasyonları değiştirmeyi amaçlar ve bunlara sosyal hareket programları denir. İkincisi ise kişiler arası hareket programıdır ve belirli kişileri değiştirmeyi amaçlar (Caplan, 1964).

Gereksinimler fiziksel, psiko sosyal, kültürel olabilir. Özellikle psiko sosyal gereksinimlerin karşılanmasında ailenin bütünlüğünü sağlamak önemlidir. Aileye yaratılan iş imkânları kadınlara yaratılan iş imkânları, çocuk bakım ve eğitimini amaçlayan anne eğitim programları psiko sosyal gereksinimleri sağlamayı amaçlayan programlardır. Diğer örnekler eğitim sistemini ve iş çevresini etkilemektir. Bir başka örnek ise gelişimsel kriz döneminde toplumun uyum sağlayabilme yetisini arttırmaktır. Bu da tehlikeli veya riskli çevresel faktörleri belirleyip, topluma yardımcı olabilecek servisleri sağlamaya yöneliktir. Tehlikeli durumlar kritik durumda olan grupla birlikte belirlenmelidir. Gelişimsel krizin yaşanacağı beklenen toplumlar risk altında olan toplumlardır. Okula başlayanlar, emekliye ayrılanlar, hamileler, göç etmiş aileler gibi. Önemli olan bu risk gruplarını belirleyip gerekli önleyici programları uygulamaya koymaktır.

Kişiselerarası hareket programının asıl amacı ise kriz dönemindeki bireylerle doğrudan ilgili bulunan anahtar kişilerdir. Amaç onları desteklemek ve eğitmektir. Ana çocuk sağlığı kliniklerinde çalışan doktorlara yardımcı olmak ya da toplumda etkin olan kişileri belirli konularda eğitmek gibi.

Bu makalede anlatacağım araştırma projesi sosyo-ekonomik olarak elverişsiz şartlardan gelen çocukların okula başlamadan önceki devrelerinde onları okula hazırlayıcı ve ailelerini, özellikle de annelerini destekleyici amaç güden bir model öne sürmekte ve bu modelin anne ve çocuklar üstündeki etkilerini incelemektedir. Proje bunun yanısıra Türkiye'de varolan erken çocuk eğitimi merkezlerinin etkilerini de ortaya koymaktadır. Bu modelde uygulanan programın amacı "risk" grubu olarak belirlenen elverişsiz çevrelerde yaşayan okulöncesi yaştaki çocukların

çevresinde olumlu değişiklikler yaparak onların psiko sosyal gereksinmelerinin karşılanmasını sağlamaktır. Program aynı zamanda çocukların gelişme süresinin önemli bir geçiş dönemi olan ilkököl yılları ile başa çıkabilmelerini amaçlamaktadır.

Projeyi tartışmaya geçmeden önce Türkiye'de mevcut erken çocukluk gelişimi ve eğitim üzerinde kısaca durmak istiyorum. Bu kısa açıklama, projenin ardında yatan temel düşünce sisteminin anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

Türkiye'de Durum

Türkiye'de yaygın bir erken çocukluk eğitim sistemi bulunmamaktadır. Varolan sistem ise ağırlıklı olarak kurum merkezlidir. Çok az sayıdaki kurum da ihtiyaçlara yanıt verememekte ve okulöncesi yaşındaki çocukların sadece %4.2'si herhangi bir kuruma devam etmektedir. Bu oran düşük sosyo-ekonomik kesimden gelen çocuklar için daha da kritiktir. Varolan okulöncesi olanakların pek çoğu (gündüz bakım merkezleri, ana okulları) özeldir ve ücretlidir. Bunların dışında birkaç tane ayrıkısı olanlar bulunmasına rağmen, bunlar da düşük sosyo-ekonomik çevreden gelen çocukların ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı ise, okur yazar oranını artırabilmek için, olanaklarını ilkököl eğitimine aktardığından, hükümetin okulöncesi kurumlara ayırdığı ödenek oldukça kısıtlıdır. Dolayısıyla erken çocukluk eğitimine gereksinme duyan kesim en az, gereksinme duymayan kesim ise daha çok eğitim almaktadır.

Türkiye'de, köyden, kente göçle birlikte, hızlı bir sosyal değişim yaşanmaktadır. Ev dışında çalışan annelerin, ki bunların arasında küçük çocukların anneleri de bulunmaktadır, sayısı hızla artmaktadır. Bu durum kurumlaşmış erken çocukluk eğitimine ihtiyacı arttırmış ve kısa zamanda çok sayıda merkez açılmıştır. Kurumların sayısındaki hızlı artışa rağmen bu kurumların yeterli şekilde denetlendiği söylenemez. Bu durum Türkiye'deki kurumsal okulöncesi eğitiminin kalitesinin gereken düzeye gelmesini önlemektedir. Ayrıca, düşük sosyo ekonomik çevreden gelen çocuklarla, orta ve üst sosyo ekonomik çevreden gelen çocukların faydalananacağı kurumların kalitesi arasında da büyük bir farklılığa yol açmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, düşük gelir grubundaki çocukların pek çoğu hiçbir okulöncesi kurumuna devam etmemekte, edenler de hiçbir zenginleştirici unsuru olmayan kurumlarda salt bakım görmektedirler. Şu anda yürürlükte olan sistem, söz edilen problemleri çözmek için hiçbir girişimde bulunmamaktadır (Bekman, 1982). Pahalı ve

yaygınlaştırılması zor olan kurumsal eğitimden daha kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. İşte bu araştırma, ülkedeki okulöncesi eğitim ihtiyacına karşılık verebilecek kapsamlı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Çocuğu, kendi doğal sosyo-kültürel ortamında ele alan ve aile çevresiyle, ana-babanın rolünü ön plâna çıkaran bir çocuk bakım ve eğitim programı öngörmektedir.

Çocuğun yakın çevresinin de gözönüne alındığı bütüncül bir yaklaşımın pek çok avantajı olacaktır: Örneğin; bu şekilde, çocuk için birbiriyle uyuşmayan iki ayrı çevre-okulöncesi ortamı ve ev-yaratılması önlenecektir. Ayrıca, böyle bir destek programının, ailenin diğer fertlerine, özellikle kardeşlere, belki komşulara ve topluluğun diğer üyelerine de faydası olacaktır. Son olarak, bu kapsamlı yaklaşım, çocuğun yakın çevresine katkıda bulunarak, gelişiminin pek çok alanını destekleyecektir.

KAPSAMLI ERKEN DESTEK PROJESİ

Bu çok amaçlı proje, öncelikle, şu anda varolan erken çocuk eğitimi kurumlarının çocuğun genel gelişimi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 3 farklı okulöncesi çevre incelenmiştir; eğitim amaçlı kurumlar, salt bakım veren kurumlar ve evde bakım. Ayrıca proje, her çevredeki annelerin yarısına 2 yıl boyunca eğitimin uygulandığı bir destek programını da içermektedir. Böylelikle, ev desteği sağlanan çocuklarla, sağlanmamış olanların karşılaştırılması da amaçlanmıştır. Hipotezimiz, eğitim veren okulöncesi programların salt bakım ve evde bakımdan daha faydalı olacağı idi. Ayrıca, evde sağlanan destek programının da, her üç çevredeki çocukların edinimini artırması bekleniyordu. Böylelikle, hem bilişsel hem de sosyal/kişilik değişkenleri üzerinden, en fazla ve uzun süren etkiyi, eğitim veren okulöncesi çevre ve evde destek programının birarada sağlanması gösterecekti. Kapsamlı eğitim programının amacı, çocukların gelişimi olmasına rağmen, destek programı anneler üzerinde uygulandığından, onlar üzerinde de olumlu etkiler amaçlanıyordu. Yani, grup tartışmaları ve destek yoluyla, annelerin daha olumlu bir benlik kavramı ve yeterlilik duygusuna sahip olması ve bunun da çocuğun yakın çevresinde olumlu değişimlere yol açması bekleniyordu. Bu durumda, kapsamlı eğitim programının doğrudan etkisi, çevredeki bu etkinin sürekli sağlanması yoluyla, uzun vadede görülecektir. Proje, 4 yıllık bir alan deneyi olarak yürütülmüştür. Araştırmanın tasarımı Tablo 1'de verilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, bağımsız değişkenler şunlardı:

1) gelimişimin çevresi (eğitim amaçlı, salt bakım amaçlı kurumlar ve evde bakım, 2) projenin başında 3 veya 5 olarak saptanan, çocuğun yaşı, 3) ev desteği (her grubun yarısına verildi). Bütün gruplar, yaş ve sosyo-ekonomik duruma göre eşleştirildi. Aileler, İstanbul'un düşük gelirli kesimlerinde yaşıyorlardı. Ana-babaların çoğu yarı-vasıflı ya da vasıfsız fabrika işçileri idi, annelerin üçte biri ev kadınıydı. Pek çoğu yalnız ilkokul ya da daha eğitilmiş, en fazla ortaokul mezunlardı. Eğitim ve salt bakım amaçlı kurumlar, ana-babaların çalıştıkları fabrikalara bağlıydı.

Tablo 1:

Araştırmanın Tasarımı Her Gruptaki Denek Sayısı

	Eğitim Amaçlı Kurum	Salt Bakım Amaçlı Kurum	Evde Bakım
Çocuğun Yaşı	3 5	3 5	3 5
Anneye Eğitim Uygulanmış	11 16	23 17	11 67
Anneye Eğitim Uygulanmamış	18 19	30 35	34 29
Toplam	29 35	53 52	50 36
			Toplam 255

YÖNTEM

Çalışmanın ilk yılında, okulöncesi kurumlarda ve evlerde geniş çaplı ölçümler ve mülakatlar yapıldı. İkinci ve üçüncü yıllarda, örneklemin bir kısmına evde destek programı uygulandı. Ayrıca, ikinci yılın başından itibaren 5 yaşındakilerin okul notları toplanarak, her yarıyıl sonundaki okul başarıları gözlemlendi. Dördüncü ve son yılda, ilk yılda ölçülen değişkenler tekrar ölçüldü.

ÖLÇÜMLER

Projede, çocuğun salt bilişsel gelişiminin değil gelişimin tüm boyutlarının değerlendirilmesi amaçlandığından, çok sayıda ölçüm yöntemi kullanılmıştır. Çocukların ve ailelerin ölçümleri 4 ana alanda yapılmıştır:

- bilişsel gelişim
- kişilik ve sosyal gelişim
- annelerin tutum ve davranışları

Kullanılan değişik ölçüm teknikleri Tablo-2 de gösterilmiştir.

Tablo 2 ÖLÇÜMLER

I. ÇOCUK GELİŞİMİNİN GÖSTERGELERİ

A. Bilişsel Ölçümler

Zeka Puanı (IQ): Stanford Binet Zeka Testi ve Goodenough Adam Çiz Testi.

Bilişsel Gelişim: Piaget Sıralama ve Sınıflandırma Becerileri.

Davranışın Karmaşıklığı: Tizard'ın 6-dereceli Gözlem Skalası.

Bilişsel Stil ve Analitik Düşünme: Children's Embedded Figures Test ve WIPPSY
Analitiksel Üçlü.

Akademik Başarı: Türkçe, aritmetik ve genel yetenek testleri.

Okul başarısı: Okula uyum ile ilgili kayıtlar ve karneler.

B. Kişilik ve Sosyal Gelişim Ölçümleri

Bağımlılık-Bağımsızlık: Gözlem kayıtları ve anne ile mülakat.

Saldırganlık: Gözlem Kayıtları ve anne ile mülakat.

Doyumun gecikmesi: Mischel Prosedürü.

Binlik/Özsaygı: Adam Çiz testi, Larsen ve Leigh İndeksi ve anne ile mülakat .

Duyuşsal Göstergeler: Adam Çiz Testi.

Sosyal Katılımın Derecesi: Tizard'ın 6 dereceli Gözlem Skalası.

Okula Uyum/İlgi: Anne ile mülakat.

II. ANNEYE BAĞLI DEĞİŞKİNLERİN ÖLÇÜMLERİ

Çocuk Yetiştirme Tutum ve Davranışları: Anne ile Mülakat.

Annenin Yaşam tarzı: Anne ile mülakat.

Annenin Kendisiyle İlgili Düşünceleri: Anne ile mülakat.

Annenin Çevresinden Memnunluğu: Anne ile mülakat.

Annenin Öğretme Yöntemleri: Hess ve Shipman'ın oyuncak ve blok gruplama becerisi.

III. AİLEYE BAĞLI DEĞİŞKENLERİN ÖLÇÜLMESİ

Geçmiş Ait Bilgiler: Tanışma mülakatı, ev ortamı, anne ile mülakat.

İki yıl toplanan veriler, çocuğun iki farklı ortamı, yani, okul ve ev çevresi hakkında derinlemesine bilgi sağladı. Bu veriler, aynı zamanda, destek programının içeriğinin belirlenmesinde de yardımcı oldu. Sonuçlara geçmeden önce, bu proje için özel olarak geliştirilmiş olan destek programı üzerinde biraz durmak istiyorum.

DESTEK PROGRAMI

Kapsamlı Erken Destek programının ev desteği kısmı, Anne Eğitim Programı yoluyla uygulanmıştır. Bunun nedeni, destek programının amacının, anneyi hedeflemesi ve bu yolla çocuğun gelişimine katkıda bulunmak olmasıdır.

Anne eğitim programı, her gruptaki annelerin yarısına, projenin 2. ve 3. yıllarında uygulanmıştır. Bu programın 2 ana unsuru vardır: 1) annenin, çocuğun bilişsel gelişimine katkıda bulunabilmesine yardımcı olacak bir dizi faaliyet ve 2) anneyi çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı hale getirip, onun kişilik ve sosyal gelişimine katkıda bulunmasını sağlayacak diğer bir dizi faaliyet.

Bu program, 2 haftada bir yapılan ev ziyaretleri ve diğer haftalarda yapılan grup toplantıları yoluyla uygulandı. Projeye katılan aileler, İstanbul'un düşük gelirli 5 ayrı semtinde oturduklarından, her semt için 1 tane olmak üzere, 5 yerel yönetici programda yer aldı. Profesyonel olmayan 13 yardımcı da, yöneticilerin gözetiminde annelerle çalıştı. Destek programının plânı şöyleydi. Üniversitenin araştırma ekibi, yerel yöneticilere danışmanlık etti ve onların gözetiminde çalışan profesyonel olmayan yardımcıları da doğrudan annelerle çalıştırdılar. Çocukların eğitimi her gün anneler tarafından uygulandığından, araştırma ekibi, hiçbir zaman onlara doğrudan eğitim uygulamadı. Yerel yöneticiler profesyonel grup yöneticisi değildiler ancak daha önce de bu tür işlerde gönüllü olarak çalışmış hanımlardı. Yardımcıların çoğu ise, eğitilen annelerle aynı düşük gelir bölgesinde yaşayan ve "onlardan biri" olarak kabul edilen, çoğu ilkokul mezunu hanımlardı. Yardımcılar, önce, bilişsel eğitim materyallerinin kendi çocukları üzerinde denediler ve daha sonra evlerde annelere öğrettiler.

Bilişsel Gelişim Programı

Ev ortamını esas alan bir destek programının olan HIPPY, Hebrew Üniversitesi Eğitimde Yenilikler Araştırma Enstitüsü tarafından

hazırlanmıştır (Lombard, 1981). Bu program Türkçe'ye çevrilerek, uyarlandı ve bu şekilde, anne eğitim programının bilişsel eğitim kısmını oluşturdu. HIPPY programı, bilişsel gelişimin 3 alanı üzerinde durmaktadır: (dil, duyuşsal ve algısal ayırt edebilme yetenekleri, problem çözümü). Her alan için bir dizi eğitim faaliyete hazırlanmıştır. Materyaller, bilişsel ve algısal yetilerle ilgili haftalık çalışma kitapçıkları ve dili kullanma ve anlamayla ilgili hikaye kitaplarından oluşmaktadır.

Çalışma kitapçıkları, her hafta annelere dağıtılıyordu. İki haftada bir bunlar yardımcıları tarafından evlere götürülüyor diğerk haftalarda da, grup toplantıları yapıyordu. Her hafta, yardımcıları, o haftanın çalışma kitapçığının nasıl uygulanacağını ve çocuğa nasıl gösterileceğini annelere öğretiyorlardı. Annenin hergün hangi faaliyeti uygulayacağı çalışma kitapçığında gösteriliyordu. Her günün faaliyeti, 3 bilişsel alanın her birinden birer faaliyet içeriyor ve uygulanması 15-20 dakika sürüyordu. Böylelikle, 2 yılda, 60 hafta süreyle, bu materyaller, kolaydan karmaşığa doğru uygulandı.

Kişilik ve Sosyal Gelişim Programı

İki haftada bir yapılan grup toplantılarında, HIPPY programı yanında, annenin, çocuğunun kişilik ve sosyal gelişimine duyarlılığını artırmak amacıyla grup tartışmaları da yer aldı. Tartışmalar, yerel yöneticiler tarafından yürütülüyor, katılan anneler de sorular sormak, görüşlerini ifade etmek, deneyimlerini paylaşmak yoluyla tartışmalar katılıyorlardır. Tartışmalar sonunda, evde alınacak tavırlar hakkında grup kararları veriliyor ve bunların sonuçları da diğerk toplantıda tartışılıyordu.

İki yıl yapılan grup tartışmalarında, çocuk sağlığı ve beslenmesi, erken çocuk gelişiminin özellikleri, oyunun çocuk gelişimindeki önemi gibi konular ele alındı. İkinci yılda ise daha çok, anne-çocuk ilişkisine önem verildi; okulöncesinde kişilik gelişimi, disiplin ve istenmeyen davranışları değıştirme gibi konular tartışıldı. Ayrıca anne-çocuk iletişimiyle ilgili olarak, çocuğun söylediklerini "dinleme" ve onun görüşlerini kabul edebilme gibi konular üzerinde duruldu. Ana-baba arasındaki ilişkiler, annenin bir anne ve bir kadın olarak duyguları da ele alındı.

BULGULAR

Bulgular, eğitim amaçlı okulöncesi programlarının ve özellikle ev destek programının üstünlüğünü göstermektedir.

Eğitim amaçlı okulöncesi ortamı, uygulanan farklı ölçümler sonunda, salt bakım ve evde bakım ortamından daha faydalı bulunmuştur. Tablo 3'de de görüldüğü gibi, eğitim amaçlı kurumlardaki çocuklar, IQ testlerinde ($F=3.593$, $df=2.244$, $p=29$); analitik yetenekte ($F=16.09$, $df=2.245$, $p=0001$) ve blok düzenlemede ($F=22.97$, $df=2.254$, $p=0001$) daha fazla puan elde etmişlerdir. Analitik yetenek ve blok düzenleme testleriyle teorik açıdan benzeşen Çocuklar İçin Resim Yerleştirme (CEFT) testinde de diğer iki ölçüme paralel sonuçlar alınmıştır.

Tablo 3

4. Yılda Çevre ve Anneye Eğitim Uygulanmasına Göre Çocukların Bilişsel Ölçümleri*

Ölçüm		Eğitim Amaçlı	Salt Bakım Amaçlı	Evde Bakım	Toplam	Genel Toplam
IQ	Anneye Eğitim Uygulanmış	94.19 n=27	90.80 n=41	92.89 n=22	91.21	N=90
	Uygulanmamış	89	82.72	86.12	85.43	N=156
	Toplam	91.30	86.00	87.66		
Analitik Üçleme	Anneye Eğitim Uygulanmış	14.85	11.76	8.35	11.82	"
	Uygulanmamış	11.63	9.84	8.09	9.58	"
	Toplam	13.03	10.60	8.16		
Blok Düzenlemesi	Anneye Eğitim Uygulanmış	16.06	15.22	13.54	14.86	"
	Uygulanmamış	14.39	13.57	10.45	12.63	"
	Toplam	15.14	14.32	11.16		
CEFT	Anneye Eğitim Uygulanmış	8.41	5.98	7.22	7.02	"
	Uygulanmamış	7.37	5.40	6.66	6.32	"
	Toplam	7.82	5.63	6.84		
		N=61	N=101	N=83		N=246

* Analizler ve anlamlılık düzeyleri metin içerisinde verilmiştir.

Aynı şekilde, anneleri eğitilen çocukların anneleri eğitilmeyenlere oranla tüm bilişsel testlerdeki puanları daha fazla bulunmuştur. IQ ($F=18.369$, $df=1.244$, $p=0001$), analitik yetenek ($F=7.81$, $df=1.245$, $p=001$), blok düzenleme ($F=16.68$, $df = 1,246$, $d=.0001$) ve sınıflandırma işlemleri (ki kare= 7.54 , $p=023$ Bkz. Tablo 3).

Tablo 4'te görüldüğü gibi, eğitim veren okulöncesi ortamlardaki çocuklar, matematik, ($F=5.27$, $df=2.207$, $p=0001$), Türkçe testlerinde ($F=5.10$, $df=2.12$, $p=007$) ve okul notlarında daha fazla başarı göstermişlerdir.

Tablo 4

4. Yılda Çevre ve Anneye Eğitim uygulanmasına Göre Çocukların Başarı Notları

Test		Eğitim Amaçlı	Salt Bakım Amaçlı	Evde Bakım	Toplam	Genel Toplam
Matematik	Anneye Eğitim Uygulanmış	5.13 n=23	2.69 n=39	2.50 n=14	3,39	N=76
	Uygulanmamış	3.77 n=30	2.75 n=61	2.54 n=46	2.91	N=137
	Toplam	4.36	2.73	2.53		
Türkçe	Anneye Eğitim Uygulanmış	6.00	4.31	5.29	5.00	"
	Uygulanmamış	5.60	4.48	4.48	4.72	"
	Toplam	5.77	4.41	4.67		
Genel Yetenek	Anneye Eğitim Uygulanmış	27.22	27.85	28.14	27.71	"
	Uygulanmamış	24.10	26.31	22.76	24.64	"
	Toplam	25.45	26.91	24.02		
		N=53	N=100	N=60		N=213

Anneleri eğitilen çocuklar da anneleri eğitmeyenlerden, genel yetenek testinde ($F=3.80$, $df=1.212$, $p=.05$) daha üstün bulunmuşlar ve aynı zamanda okul notu ortalamaları ve okulla ilişkileri de daha başarılı olmuştur.

Kişilik ve sosyal gelişim açısından da, sonuçlar, bilişsel

gelişimdekilere paraleldir. Eğitim veren okulöncesi ortamdan gelen çocukların, daha az bağımlı, ($F=4.29$, $df=2.196$, $p=.015$), fiziksel ve sözel olarak daha az saldırgan ve okula daha iyi uyum sağlamış olduğu ($Ki-kare=17.11$, $df=8$, $p=.03$) bulunmuştur.

Anneleri eğitilen grubun sonuçları da oldukça benzerdir. Bu çocuklar da, diğer gruba oranla daha az bağımlı ($t=1.75$, $p=.08$) daha az saldırgan ($t=2.59$, $p=.01$) ve daha olumlu bir benlik kavramına sahiptirler ($F=3.19$, $df=1.191$, $p=.076$). Aynı zamanda, bu grup çocukları eğitilmeyen gruptan biraz daha fazla okula uyum sağlamıştır.

Özetlersek, tüm sonuçlar beklenen yönde bulunmuştur. Anlamli olmayan sonuçlar bile, beklenen şekilde görülmüştür. Görülüyor ki, projenin yürütülmesi sırasında, hem eğitim veren okulöncesi programı hem de evdesteği programının, çocukların bilişsel ve sosyal gelişimine faydaları olmuştur.

Eğitim kurumuna gelen ve anneleri eğitilen gruplardan paralel sonuçlar alınması çarpıcıdır. Her iki program çocukların bilişsel yeteneklerini geliştirmiş, daha bağımsız olmalarına, sosyal ilişkilerini geliştirmelerine ve okula daha iyi uyum sağlamalarına katkıda bulunmuştur.

Tablo 5

Eğitim Uygulanmış ve Uygulanmamış Annelerin Anne-Çocuk İlişkileri

	Eğitim Uygulanmış %		Eğitim Uygulanmamış %	
	<u>Hiçbir zaman</u>	<u>Sık sık</u>	<u>Hiçbir zaman</u>	<u>Sık sık</u>
Anne çocuğa yemek zamanları dışında ne kadar sıklıkla ilgi gösteriyor?	42.9	18.6	22.9	34.7
Anne çocukla birlikteyken ne yapıyor?	<u>Birliktelik</u>		<u>Birliktelik</u>	
	9.6		26.6	
	<u>Çocuk yalnız oynuyor</u>		<u>Çocuk yalnız oynuyor</u>	
	57.1		8.9	

	<u>Ne anlatıyor</u> <u>ne okuyor</u>	<u>Her ikisini de</u> <u>yapıyor</u>	<u>Ne anlatıyor</u> <u>ne okuyor</u>	<u>Her ikisin de</u> <u>yapıyor</u>
Annenin çocuğa öykü okuması veya anlatması	37.4	62.6	12.2	87.7
Annenin özerk davranıştan memnun olması	9		21	

	<u>Eğitim Uygulanmış</u> %	<u>Eğitim Uygulanmamış</u> %
Çocuğun okulda başarılı olmasını beklemesi	48.8	18
Övgü ve takdirini sözlü olarak belirtmesi	73.6	58.1
Sözlü öğüt vermesi	40.7	21.9
Akıl yürütme yoluyla disiplin uygulaması	26.5	16.1

Anne eğitimi programı, aile ortamı içindeki en önemli figür yani anne yoluyla, çocuğu daha zengin bir ortam yaratma amacıyla plânlanmıştı. Bunun sonuçları, annelerin, kendilerinin de bu programdan olumlu bir şekilde faydalanmalarıyla açıkça görülmüştür. Tablo 5'te görüldüğü gibi, eğitilmiş anneler, eğitilmemiş annelerden, daha fazla çocuklarıyla ilişki içerisindedirler. Çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmekte (Ki kare=14.6, df=4, p=.005), onlarla daha fazla konuşup oynamaktadırlar (Ki kare=40.8, df=3, p=.001). Çocukların bilişsel yeteneklerini daha fazla teşvik etmektedir (t=3.54, p=.001). Bu anneler, aynı zamanda, çocuklarına daha sözel yaklaşmakta, memnuniyetlerini sözle ifade etmekte (Ki kare=6.01, df=1, p=.02), daha fazla sözlü tavsiyelerde bulunmakta (Ki kare=9.79, df=1, p=.02) ve akıl yürütmüktedirler (Ki kare=3.77, df=1, p=.05). Eğitilmiş anneler, çocuklarından, okulda daha başarılı olmalarını (F=2.84, p=.09) ve daha fazla okumalarını (t=2.03, p.04) istemektedirler. Onların davranışlarını daha fazla teşvik ve övgüyle ödüllendirmekte ve öğretme sırasında, daha bilişsel ve akılcı yaklaşımlarda bulunmaktadırlar (t=1.67, p=.09). Dördüncü yılda elde edilen bu veriler, anne eğitiminin faydasını göstermektedir. Çünkü, ilk yıl verilerinde anneler arasında bu tür farklılıklar yoktu.

Anne ortamı gözönüne alındığında ise, eğitilmiş annelerin koca-

larıyla daha fazla faaliyeti paylaşmaya başladıkları görülmüştür (Ki kare=8.87, df=1, p=.002). Çocuk sayısı (Ki kare= 9.43, df=2, p=.02) ve disiplini konusunda (Ki kare=4.87, df=1, p.02) eşleriyle daha fazla görüş paylaşmaktadırlar (Ki kare=4.72, df=2, p=.09), gelecekte daha umutludurlar (Ki kare=3.74, df=1, p=.05) ve kendileri, çocuklarıyla ve yaşamlarıyla ilgili daha olumlu değerlendirmeleri vardır (t=1.98, p=.05) (Bkz. Tablo 6).

Annede ev desteği programıyla sağlanan bu olumlu gelişmelerin, çocuğun gelişimine de katkıda bulunması beklenebilir. Bu durumda, çocuğun sosyal çevresine verilen önem, erken destek programının oldukça önemli bir unsurudur.

Tablo 6

Eğitim uygulanmış ve uygulanmamış Annelerin eşleriyle ilişkileri

	Eğitim Uygulanmış			Eğitim Uygulanmamış		
	%			%		
	<u>Koca</u>	<u>Herikisi</u>	<u>Kadın</u>	<u>Koca</u>	<u>Herikisi</u>	<u>Kadın</u>
1) Pahalı bir şey alırken kim karar verir?	25.6	62.2	11.1	34.7	51.3	14.0
2) Çocuk sayısına kim karar verir	14.4	70.0	15.6	8.0	62.7	24.0
3) Doğum kontrol kullanımına kim karar verir?	18.9	51.7	28.9	19.3	40.7	38.7
4) Anlaşmazlıklarda son söz kimindir?	41.1	44.4	14.4	49.0	31.1	19.2
5) Evde patron kimdir?	50.0	42.0	7.0	56.0	30.0	13.0
6) Çocuğa uygulanacak disipline kim karar verir?	30.0	21.0	47.0	28.0	34.0	38.0
7) Diğer konularda kim karar verir?	20.7	69.0	10.3	32.9	53.4	13.7
		<u>Yes</u>	<u>No</u>	<u>Yes</u>	<u>No</u>	
8) Anne, istediği çocuk sayısını eşiyile tartışmış mıdır?		82.2	17.8	69.3	30.7	

9) Anne eşiyle herhangi bir aktivite paylaşıyor mu? 84.3 15.7 66.7 33.3.

	Herz.	Bazı	Nadir.	Hiçbir zaman	Herz.	Bazı	Nadir.	Hiçbir zaman
10) Koca ev işlerine yard. ediyor mu?	14.4	50.0	17.8	17.8	15.2	41.7	15.2	27.8

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları, daha önce de belirtildiği gibi, salt bakım kurumlarının yeterli olmadığı ve bu konuda önlemler alınması gerektiği görüşlerini desteklemektedir. Hiç bir eğitim amacı gözetmeyen, günlük bakım merkezleri, düşük sosyo ekonomik seviyeli aile çocuklarının eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmekten çok uzaktır. Okulöncesi eğitimin amaçları ve araçları dikkatle gözönüne alınmalı ve bunlardan en fazla fayda sağlanacak seviyeye getirilmelidir.

Evde destek programı, oldukça umut verici görülmektedir. Bunun nedeni de, daha önce belirtildiği gibi kullanılan modelin, anneye önem vererek, çocuğun gelişimine katkıda bulunmak olmasıdır. Bu durumda anne, program bittikten sonra da çocuğa sürekli bir destek kaynağı olacaktır. Çocukların, programın bitiminden bir yıl sonraki başarıları da bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Daha kesin kanıtlar için, yeni bir araştırma projesi başlamıştır.

Destek programının uygulanması oldukça ekonomiktir. Kullanılan yöneticiler, profesyonel olmadıklarından, çok masraf gerekmemektedir. Pahalı kurumsal yatırımlara, binalara, profesyonel personele ihtiyaç yoktur. Bu modelde kullanılan en önemli kaynak insandır. İyi bir organizasyon ve iletişim sistemiyle, sürekli ve faydalı bir eğitim sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Bekman, S. Preschool education in Turkey: A Study of the relations between children's behavior programme and sex and social class of the child. Basılmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, İngiltere, 1982.

Caplan, G. **Principles of Preventive Psychiatry**. New York: Basic Books, 1964.

Caplan, G. **The Theory and Practice of Mental Health Consultation**. New York. Basic Books, 1970.

Clement, J.R.B., Schiweinhart, L.J., Bannett, W.S., Epstein, A.S., Welkart, DP Changed levels: The Effects of the Perry Pre-school Program on Youths through age. 19. (Monograf No=8). High Scope Yayını, 1984.

Lombard, A. **Success Begins at Home**. Lerington Books D.C. Health and Co. Lerington, MA & Toronto, 1981.

Rappaport, J. **Community Psychology Values Research and Action**. Holt, Rinehart ve Winston, 1977.

Woodhead, M. Pre-school Education Has Long Term Effects: But can They be Generalized? **Oxford Review of Education**, Cilt:11, Sayı:2, 1985.